

Pregledni naučni rad

UDK 342.7-055.2:341
342.7-055.2(497.6)

Dr. sc. Rebeka Kotlo, redovna profesorica

Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

**RODNA RAVNOPRAVNOST, ZABRANA DISKRIMINACIJE
NA OSNOVU SPOLA I RODNO ZASNOVANOG NASILJA U
MEĐUNARODNOM PRAVU I BOSNI I HERCEGOVINI**

Sažetak: Jednakost je osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava, a poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju. Formalna jednakost (jednakost de iure), supstantivna (suštinska) jednakost (jednakost de facto) i inkluzivna jednakost, kao različiti aspekti principa jednakosti povezani sa konceptom jednakih prava, konceptom jednakih ishoda te konceptom jednakih mogućnosti od posebnog značaja su i za ostvarenje rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije na osnovu spola. Svaka realizirana zabranjena diskriminacija čvrsti je pokazatelj povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda. U korijenu diskriminacije, posebno diskriminacije na osnovu spola, nepovoljnog položaja žena, rodne segregacije, rodno zasnovanog nasilja te rasprostranjenosti porodičnog i seksualnog nasilja, su stereotipi i predrasude. Prema nalazima istraživanja i dostupnim podacima, uprkos brižljivo osmišljenom pravnom, strateškom i institucionalnom mehanizmu za jačanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini te prevenciju i sankcionisanje rodno zasnovanog nasilja, žene su i dalje suočene sa mnogim izazovima i preprekama na putu ka punoj jednakosti u svim oblastima života te u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a ostvarivanje rodne ravnopravnosti izazov je i na međunarodnom i regionalnom nivou.

Ključne riječi: rodna ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje, diskriminacija, kršenje ljudskih prava žena

Uvod

Jednakost, kao osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava, čije poštovanje i primjena podrazumijeva nediskriminaciju, od suštinske je važnosti u međunarodnom i domaćem pravu. Načelo nediskriminacije nije samo osnovni najbitniji element svih drugih ljudskih prava, već i ljudsko pravo samo po sebi. Diskriminacija osoba po bilo kojem osnovu (rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje ili svaka druga okolnost) predstavlja, dakle, povredu ljudskih prava.

Princip jednakosti, po svom sadržaju, opsegu i dometima nerijetko različito razumijevan, može se, uobičajeno, sagledati sa tri aspekta, i to kao:

1. Formalna jednakost (jednakost *de iure*) koja „podrazumijeva da su svi jednaki pred zakonom, da su „ravni u pravima“, tj. da im pripadaju ista prava i iste slobode. Iz toga proizlazi da svima treba garantirati ista prava i slobode i prema svima treba postupati isto (jednako). Formalna jednakost ne razmatra i ne uvažava razlike među ljudima. Njen fokus je na zahtjevu da se prema osobama koje se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji postupa na isti način, tj. da njihov tretman bude isti, bez obzira na razlike koje među njima postoje. Negativna strana ovako shvaćenog modela jednakosti ogleda se u tome što su njegovi dometi veoma skromni. S druge strane, formalna jednakost održava, pa čak i produbljuje stvarnu nejednakost u društvu, jer ne uvažava razlike i nejednake društvene pozicije u kojima se pripadnici/ce pojedinih društvenih grupa nalaze. Zbog toga, jednako postupanje prema nejednakima u praksi dovodi do još većih nejednakosti.
2. Supstantivna (suštinska) jednakost¹ (jednakost *de facto*) šira je od formalne jednakosti i podrazumijeva da ljudi mogu stvarno uživati garantirana prava i imaju jednak pristup svim dobrima kojima društvo raspolaže. Supstantivna jednakost uvažava činjenicu da su pojedinim grupama ljudi, zbog nekog njihovog ličnog svojstva, vijekovima uskraćivana prava, zbog čega je njihov položaj u društvenoj zajednici gori u odnosu na ostale članove zajednice. Zbog toga, njihova mogućnost pristupa pravima i javnim resursima nije ravnomjerno raspodijeljena unutar društvene zajednice. Iz takvog stanja proizlazi zahtjev da se prema nejednakima postupa nejednako, u mjeri njihove nejednakosti. Ova razlika u tretmanu ne narušava princip jednakosti, već je, naprotiv, u funkciji njenog ostvarivanja.

¹ Christopher McCradden, *The New Concept of Equality*, 2003; *The Ideas of Equality and Non-Discrimination: Formal and Substantive Equality*, Equal Rights Trust, London, 2007; Stefan Gosepath, *The Principles and the Presumption of Equality* u Carina Fourie, Fabian Schuppert and Ivo Wallimann-Helmer (eds), *Social Equality: On What It Means to Be Equals*, Oxford University Press, New York, 2015; Tanasije Marinković, *Pravna i suštinska jednakost – konceptualna razgraničenja u Sudska građanskopravna zaštita od diskriminacije*, (Nevena Petrušić ur.), Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pravosudna akademija, Beograd., 2012.

3. Inkluzivna jednakost je novi model ravnopravnosti, koji zahtijeva ispravljanje postojećih društveno-ekonomskih nejednakosti i otklanjanje prepreka za punu društvenu inkluziju kako bi se svima osiguralo da uživaju sva prava i koriste sve resurse zajednice na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Koncept inkluzivne jednakosti zasnovan je na stavu da razlike među ljudima, koje proističu iz njihovih ličnih svojstava, predstavljaju stvar ljudskog dostojanstva i izraz su raznovrsnosti ljudske vrste. Fokus ovog koncepta je na izjednačavanju uvjeta za uživanje svih prava, što podrazumijeva da u određenim situacijama razlike među ljudima budu ignorirane, dok u nekim situacijama te razlike trebaju biti uvažene kako bi se postigla suštinska jednakost.

Različiti modeli jednakosti povezani su sa različitim sadržajima jednakosti:

1. Koncept jednakih prava je ograničen na jednakost u pravima i njegov pravni izraz je jednakost pred zakonom.
2. Koncept jednakih ishoda podrazumijeva da su približno izjednačeni opći uvjeti života svih ljudi u jednom društvu, odnosno, da je svakom pojedincu i porodici osiguran odgovarajući minimum uvjeta života.
(Postizanje ove vrste jednakosti zahtijeva transfer prihoda ili bogatstva od bogatijih ka siromašnim i usvajanje posebnih mjera za smanjenje i ukidanje postojećih nejednakosti. Koncept jednakih ishoda ide dalje od jednakosti pred zakonom i obuhvata jednaku korist od zakona.)
3. Koncept jednakih mogućnosti je svojevrsni kompromis između koncepta jednakih prava i koncepta jednakih ishoda, ne otklanja nejednakosti između nejednakih, već je zasnovan na ideji izjednačavanja startnih pozicija kako bi se otklonile posljedice diskriminacije u prošlosti i strukturalne diskriminacije kojoj su pojedine društvene grupe izložene.
(Stvaranje jednakih mogućnosti treba doprinijeti izgradnji pravičnog društva, u kojem svaka osoba ima mogućnost da razvije sve svoje potencijale i pruži puni doprinos razvoju društva, učestvujući ravnopravno sa drugima u ekonomskom, društvenom, političkom i kulturnom životu zajednice. Primjena principa jednakih mogućnosti u odnosu na žene i muškarce znači stvaranje uvjeta za jednako uživanje prava žena i muškaraca kroz njihovo ravnopravno učešće u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i svim drugim oblastima života i jednako uživanje koristi od napretka zajednice. Pravni izraz jednakih mogućnosti jeste ne samo jednakost pred zakonom, već i jednakost po zakonu, a pravni instrument kojim se jednake mogućnosti stvaraju jesu posebne mjere, čiji je cilj da ubrzaju put do supstantivne (suštinske) ravnopravnosti onih grupa koje su historijski lošije tretirane.)²

² Vidjeti više: Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021., str. 14.-16.

1. Zabrana diskriminacije i rodna ravnopravnost

Načelo nediskriminacije, kao ne samo osnovni i najbitniji element svih drugih ljudskih prava, već i ljudsko pravo samo po sebi, princip je koji se razlikuje se od ranije prakse, nerijetko utemeljene na pozitivnom pravu da se samo nekim ljudima, grupama ili slojevima, odnosno njihovim pripadnicima priznaju neka prava, a da se ta prava ne priznaju ostalim ljudima, pa čak ni ostalim članovima političke zajednice (države).

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije, diskriminacijom se, u BiH, smatra svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemoguću ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.³ Kao što vidimo, zakonodavac je ostavio mogućnost uvođenje i dodatnih osnova za utvrđivanje diskriminacije, što predstavlja značajan iskorak u odnosu na rješenja u uporednom zakonodavstvu. Zabrana diskriminacije je sveobuhvatna, primjenjuje se na sve organe kao i na sva fizička ili pravna lica, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namjenjenih javnostima i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri. Uslovljena je ne samo stepenom demokratskog razvoja samog društva, već i mjerama koje se poduzimaju u cilju spriječavanja i sankcionisanja diskriminatornih ponašanja te je stoga uspostavljanje funkcionalnog i primjerenog pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije, kao i implementacija tog pravnog okvira smatra najvažnijim korakom u cilju suzbijanja ove izrazito negativne i štetne društvene pojave.

„Strukturna (sistemska) diskriminacija je diskriminacija određenih grupa u pogledu mogućnosti da pristupe pravima i resursima zajednice. Pripadnicima/cama sistemski diskriminiranih grupa formalno pripadaju sva prava, ali postoje društvene prepreke koje im onemogućavaju da ravnopravno s drugima uživaju prava. Zbog toga je njihov društveni status nepovoljniji, socijalno su isključeni i onemogućeni da u punoj mjeri učestvuju u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu zajednice. Strukturna diskriminacija proizvodi sistemske nejednakosti. Ona se lako otkriva, ali se teško eliminira jer se najčešće

³ Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 59/09, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 66/16

shvata kao „prirodni“ i „normalni“ poredak stvari, duboko je ukorijenjena i sistematski se reproducira u najvažnijim ekonomskim, političkim i kulturnim institucijama. Zato odgovornost za strukturnu diskriminaciju nije individualna, već prevashodno leži na državi i njenim institucijama, koje su pod kontrolom dominantne grupe.

Institucionalna diskriminacija je diskriminatorska politika institucija pod kontrolom dominantne grupe prema pojedinim manjinskim i marginaliziranim grupama. Povezana je sa strukturnom diskriminacijom, a ispoljava se kroz postupanje/ponašanje onih koji kreiraju i provode politiku institucija. Institucionalna diskriminacija je ugrađena u strukture i procedure institucija, koje su zasnovane na predrasudama i neuvažavanju položaja i potreba pojedinih osoba ili grupa, čime im se uskraćuje mogućnost da pod jednakim uvjetima i na ravnopravnoj osnovi uživaju priznata prava.

Individualna (pojedinačna, situaciona) diskriminacija je diskriminacija koju vrši jedan ili više pojedinaca/ki prema određenoj osobi ili grupi osoba. Kod individualne diskriminacije zna se ko je izvršilac ili izvršiteljka, a ko žrtva konkretnog akta diskriminacije, tako da je moguće utvrditi individualnu odgovornost za akt diskriminacije i pružiti zaštitu žrtvi diskriminacije.⁴

Diskriminacija u čijoj osnovi leži pripadnost određenom spolu, pored spola uključuje još i bračni status, porodični status, trudnoću i materinstvo, roditeljstvo i spolnu orijentaciju. Rodna ravnopravnost je definisana kao jedan od osnovnih kriterijuma demokratije.

„Rodna ravnopravnost proističe iz općeg principa jednakosti i nediskriminacije i podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, djevojčice i dječake, kao i za osobe drugačijih rodni identiteta. Izraz „rodna ravnopravnost“ ukazuje da cilj njenog ostvarivanja nije da žene i muškarci postanu isti, već da budu ravnopravni. To podrazumijeva afirmiranje principa pravne i faktičke jednakosti, uz uvažavanje razlika između muškaraca i žena, ali i promjenu okruženja u kome su žene u podređenom položaju, čime se osiguravaju ravnopravni položaj i jednake mogućnosti za sve. Rodna ravnopravnost je takvo stanje u kome su žene i muškarci, kao i osobe čiji rodni identitet prevazilazi ovu binarnu podjelu, jednako vidljivi, ravnopravno učestvuju u svim sferama javnog i privatnog života i imaju jednak pristup svim društvenim resursima i jednake koristi od napretka zajednice. Rodna ravnopravnost podrazumijeva da se rodne razlike u jednakoj mjeri uvažavaju, vrednuju i podržavaju, uz sagledavanje konteksta u kome se ostvaruju. To podrazumijeva da mogućnosti za uživanje prava ne budu ograničene spolom/rodom, već da imaju slobodu da prave izbore bez ograničenja nametnutim stereotipnim rodni ulogama.“⁵

„Rodna ravnopravnost - gender equality (eng.) je ravnopravno učešće oba spola u svim oblastima društvenog i privatnog života, kao i njihov ravnopravan položaj, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i jednaku korist od ostvarenih rezultata; rodna ravnopravnost je suprotna rodnoj neravnopravnosti, a ne rodni razlikama; kao pravni princip, rodna ravnopravnost promovira puno učešće žena i muškaraca u društvu.“⁶

⁴ Vidjeti više: Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021 str. 28.-29.

⁵ Ibid., str. 17.

⁶ Ibid., str. 7.

Rodno zasnovana diskriminacija je diskriminacija koja se vrši prema osobi ili grupi osoba na osnovu njihovog spola i rodnog identiteta, najčešća osnova rodno zasnovane diskriminacije osoba i grupe osoba jeste njihov spol, a diskriminacija žena na osnovu spola obuhvata i diskriminaciju zasnovanu na trudnoći i okolnostima vezanim za trudnoću.

Prevenција i ukidanje nasilja nad ženama bitne su komponente zaštite potpunog ostvarivanja ljudskih prava žena i preduvjet su za ostvarivanje ravnopravnosti spolova.

Važno je imati na umu, međutim, da su i muškarci i dječaci također žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što je silovanje ili seksualno zlostavljanje dječaka. Rodne uloge također doprinose činjenici da muškarci i dječaci ne samo osjećaju pritisak od svojih muških vršnjaka da izraze svoju muškost kroz nasilje nad ženama nego isto nasilje vrše i nad drugim dječacima i/ili muškarcima.

Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan princip i u Evropskoj uniji.

U posljednjih nekoliko desetljeća posebno je Evropska unija znatno napredovala u području rodne ravnopravnosti. Međutim, ni jedna država članica nije postigla potpunu rodnu ravnopravnost i sporo se napreduje. Evropska unija je 2006. godine donijela Mapu puta za postizanje ravnopravnosti između žena i muškaraca. Glavne oblasti koje su izložene u ovom dokumentu su: jednaka ekonomska nezavisnost za žene i muškarce, usklađivanje profesionalnog, privatnog i porodičnog života, ravnopravna zastupljenost polova prilikom donošenja odluka, iskorjenjivanje svih vrsta nasilja zasnovanih na spolu, eliminacija svih stereotipa u društvu zasnovanih na spolu, promoviranje ravnopravnosti spolova izvan EU.

Evropska unija je donijela i šest direktiva o ravnopravnosti žena i muškaraca na radnom mjestu, u samozapošljavanju, u pristupu rob i uslugama, u socijalnoj sigurnosti, u trudnoći i majčinstvu, na dopustu zbog obiteljskih razloga te u fleksibilnim radnim uvjetima za roditelje i pružatelje skrbi. Zajedno je tim aktima za cijelu Evropu postavljen pravni standard kojim se osigurava znatna zaštita od diskriminacije. Brojnim postupcima na Sudu Evropske unije dodatno je ojačano načelo ravnopravnosti i ostvarena pravda za žrtve diskriminacije.

Strategijom za rodnu ravnopravnost uokviruje se rad Evropske komisije na rodnoj ravnopravnosti te se utvrđuju ciljevi politike i ključne mjere za razdoblje 2020.–2025. Njome se nastoji ostvariti rodno ravnopravna Evropa, u kojoj rodno uvjetovano nasilje, spolna diskriminacija i strukturna neravnopravnost žena i muškaraca pripadaju prošlosti. Evropa u kojoj su žene i muškarci, djevojčice i dječaci, u svojoj svojoj raznolikosti, ravnopravni.

2. Međunarodni i bosanskohercegovački pravni okvir rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije

Diskriminacija predstavlja nedopušteno pravljenje razlike ili nejednako postupanje fizičkog ili pravnog lica prema pojedincu ili grupi ljudi zbog nekog ličnog svojstva, kao što je npr. i spol. Zabrana posredne diskriminacije prekršena je kada se osobe koje se nalaze u bitno različitom položaju tretiraju na isti način. Pojavljuje se kao posljedica na prvi pogled neutralne odredbe, postupka ili kriterijuma koji se primjenjuje podjednako na

muškarce i žene, ali je njen rezultat favorizovanje jedne grupe u odnosu na drugu. Pravljenje razlike između muškaraca i žena ne predstavlja uvijek samo po sebi diskriminaciju. Diskriminatornim se smatra samo ono razlikovanje koje nema razumno opravdanje s obzirom na cilj i posljedice postupka ili kod koga ne postoji srazmjera između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želi postići (načelo proporcionalnosti). Međutim, često dolazi do zloupotrebe ovih stanja pa se diskriminacija prema ženama javlja u svom pravom obliku bilo direktno ili posredno. Sistematska diskriminacija je posljedica raznorodnih faktora i prakse institucija koji zajedno dovode do diskriminacije neke od zaštićenih grupa. Kako bi se osnažio princip nediskriminacije, razvila se ideja o korektivnim mjerama, koje imaju za cilj postizanje de facto jednakosti i pravičnosti, ispravljanje posljedica duboko ukorijenjene diskriminacije određenih društvenih grupa i sprječavanje buduće izloženosti diskriminaciji i nepovoljnom položaju.

Pozitivna diskriminacija je nužni korektiv u ostvarivanju prava i sloboda podzastupljenih skupina, ranjivih kategorija, u neravnopravnom položaju, i njihovih pripadnika. Historijski posmatrano, politička prava su pripadala slobodnim, punoljetnim, bogatim i bijelim muškarcima. S obzirom na činjenicu da je postojala potreba donošenja posebnog instrumentarija za zaštitu ljudskih prava siromašnih, obojenih i žena, tradicionalno smatranih inferiornim i posebno ranjivim i isključenim skupinama, Ujedinjene nacije donijele su Deklaraciju o rasi i rasnim predrasudama, Konvenciju o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena, Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

Međutim, i danas su aktuelne terminološke neujednačenosti i kontroverze koje prate koncept afirmativnih mjera.

Pozitivnu diskriminaciju moguće je definisati kao “aktivno favorizovanje jednog spola ili neke kategorije osoba u odnosu na drugu zbog toga što se smatra da je u nepovoljnom položaju”.⁷

Termin “afirmativna akcija” upućuje na politiku pozitivnog diskriminisanja da bi se pomoglo onim grupama koje su u nepovoljnom položaju.⁸

„Afirmativna akcija” određena je i kao “svaka radnja nekog privatnopravnog ili javnopravnog lica usmerena na eliminisanje diskriminacije, ispravljanje ili obeštećenje za posledice diskriminacije u prošlosti, ili na sprečavanje diskriminacije u budućnosti, a koja je obično zasnovana na rasi, spolu, nacionalnom poreklu ili invaliditetu osobe koja je diskriminisana.”⁹

“Pozitivna akcija se odnosi na one mere koje se ne zadržavaju na zabrani diskriminacije već nastoje da isprave [nečiji] nepovoljan položaj.”¹⁰

Često je navođena i definicija koju je dao Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija Bosui (Bosuout): „Afirmativna akcija je paket mjera privremenog karaktera kojima se nastoji ispraviti pozicija članova ciljne grupe u jednom ili više vidova njihovog društvenog života,

⁷ Elizabeth A. Martin (ed.), *Oxford Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2003, str. 371

⁸ Peter H Collin, *Dictionary of Law* (Fourth Edition), Bloomsbury Publishing, London, 2004, str. 10.

⁹ Susan Ellis Wild (ed.), *Webster's New World's Law Dictionary*, Wiley, Hoboken, 2006, str. 18

¹⁰ Kevin Kitching, *Non-Discrimination in International Law - A Handbook for Practitioners*, Interrights, London, 2005, str. 96

kako bi se postigla efektivna jednakost.”¹¹ Privremenost mjera afirmativne akcije njihovo je suštinsko, a ne formalno obilježja. Proističe iz principa proporcionalnosti na koji će sud naročito obratiti pažnju prilikom razmatranja zakonitosti ovih mjera. Mjere afirmativne akcije će, sudeći i prema iskustva zemalja koje ih već godinama primjenjuju, uvijek i nužno biti u tenziji sa formalno shvaćenim principom jednakosti na kome su utemeljeni suvremeni pravni sistemi.

2.1. Rezimirani prikaz međunarodnog pravnog okvira i jurisprudencije u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije – ključni aspekti

Ljudska prava koja su se nalazila u ustavima zapadnoevropskih zemalja dobila su međunarodni karakter i postala zajednička baština čovječanstva usvajanjem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine, Rezolucijom 217 (III).

Postojeći međunarodni instrumenti Ujedinjenih nacija u oblasti diskriminacije uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava ali i ostalih pravnih akata pravno uređuju ovo pitanje.

Načelo nediskriminacije je u samoj osnovi Povelje UN i svih savremenih instrumenata o ljudskim pravima i formulisano je na skoro identičan način, koji polazi od člana 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima: Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašeni u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.

Također, član 7. navedene Deklaracije normira: Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Međunarodna zajednica, ali i same države, preduzimale su i preduzimaju značajne korake u cilju stvaranja adekvatnog pravnog okvira koji se odnosi na ovu problematiku.

Pod okriljem Ujedinjenih naroda doneseni su brojni međunarodni pravni akti koje odnose ne samo na generalnu zabranu diskriminacije kao što je slučaj sa Poveljom UN-a i Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, već i na zabranu diskriminacije u pojedinim oblastima i u odnosu na posebne kategorije lica (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine sa dodatnim protokolima iz 1966. i 1989. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965, Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena 1979. godine, Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju iz 1960 i dodatni protokoli, Konvencija o pravima djeteta iz 1969, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006.)

“Zaštita prava žena na nivou Ujedinjenih nacija ostvaruje se indirektno kroz širok spektar međunarodnih konvencija, deklaracija, rezolucija i preporuka za zaštitu ljudskih prava i zabranu diskriminacije, ali i kroz određeni broj dokumenata koji se direktno odnose na

¹¹ *Prevention of Discrimination: The Concept and Practice of Affirmative Action*, final report submitted by Mr Marc Bossuyt, Special Rapporteur, in accordance with UN Sub Commission Resolution 1998/5, dated 17 June 2002, E/CN.4/Sub.2/2002/21, § 6

prava žena i njihov lični, politički, ekonomski i socijalni položaj. Punu pravnu i faktičku jednakost otežava različit politički i ekonomski razvoj država u svijetu, ali i različiti kulturni, ideološki, religijski i tradicijski konteksti u okviru kojih se različito shvata rodna uloga, položaj, odgovornosti i prava žena u odnosu na muškarce.”¹²Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena¹³, sa težištem na osnovnim pitanjima: definicija i oblici diskriminacije, obaveza države da eliminiše diskriminaciju, razvoj i emancipacija žena, ubrzanje ostvarivanja ravnopravnosti spolova, uloge spolova i stereotipi, normira diskriminaciju kao pravno ili fizičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje čiji se cilj ili posljedica ogleda u otežavanju, ugrožavanju, onemogućavanju ili negiranju priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava zbog pripadnosti određenom spolu.

Konvencija eksplicitno navodi svaku od navedenih osnova diskriminacije, a u širem smislu sve smatra diskriminacijom s obzirom na pripadnost određenom spolu. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena kao svoje najvažnije ciljeve vezane za razvoj i emancipaciju žena (član 3) definiše: prvo, garantovanje i ostvarivanje ravnopravnost žena i muškaraca u mogućnostima da uživaju ljudska prava; drugo, garantovanje osnovnih ljudskih prava žena kao preduslov emancipacije žena i treće, obavezu države da vodi politiku u tom cilju.

Konvencija posebno naglašava nužnost zakonskog garantovanja jednakosti žena i muškaraca pred zakonom.

“Konvencija, između ostalih, uvodi i obavezu državama na priznavanje jednakih prava ženama u odnosu na prava koja su priznata muškarcima (član 15.). U tom smislu, nužno je priznati jednaku pravnu sposobnost u građanskim stvarima, kao i mogućnost da istu tu sposobnost i koriste (član 15.).¹⁴ ... Konvencija predviđa i obavezu država da poduzmu sve odgovarajuće mjere radi otklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose (član 16).”¹⁵

¹² Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 88.

¹³ Bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je potpisala 17. 7. 1980. i ratificirala 26. 2. 1982. Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, a Bosna i Hercegovina ju je preuzela Notifikacijom o sukcesiji 1. 9. 1993. godine. Dodatno, Bosna i Hercegovina je potpisala Fakultativni protokol 7. 9. 2000. godine, a ratificirala ga je 4. 9. 2002. godine.

¹⁴ Ovo se posebno odnosi na zaključenje ugovora i upravljanje imovinom te na ravnopravan odnos u svim fazama postupaka pred sudom (član 15.). Nevažjećim i ništavnim će se smatrati svi oni ugovori i drugi pravni poslovi i postupci koji imaju za cilj da ograniče pravnu sposobnost žena (član 15). Također, i žene i muškarci imaju jednaka prava u pogledu zakona o kretanju i slobodi izbora mjesta boravka i prebivališta (član 15.)Vidjeti: Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 77. i 78.

¹⁵ Ovo se odnosi na: (1) jednako pravo na sklapanje braka; (2) jednako pravo na slobodan izbor bračnog druga i sklapanje braka samo po slobodnoj volji i uz potpunu saglasnost; (3) jednaka prava i odgovornosti u braku i prilikom razvoda; (4) jednaka roditeljska prava i obaveze u odnosu na djecu bez obzira na bračni status, a vodeći se principom najboljeg interesa djeteta; (4) jednaka prava

Član 8. Konvencije o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena normira:

"Države članice poduzimaju sve prikladne mjere da bi osigurale ženama mogućnost da pod jednakim uvjetima sa muškarcima, bez diskriminacije, predstavljaju svoje vlade na međunarodnoj razini, te da sudjeluju u radu međunarodnih organizacija."

„Neke od mjera kojima se pomaže učešće "svih" pod jednakim uvjetima su pozitivna diskriminacija, afirmativna akcija i političke kvote, kojima se želi utjecati na ispravljanje debalansa i dovođenje svih u jednake pozicije. Pošto ove kategorije u realnim društvenim okolnostima nemaju velike šanse na participaciju u vlasti, da budu birane, primljene u javne službe, onda se pravnom normom stvara obaveza da moraju biti zastupljeni (žene, crnci, obojeni, manjine) u određenom procentu na određenim razinama vlasti i u javnim službama. Ovakve mjere imaju privremeni karakter dok se ne stvore realne pretpostavke da svi mogu zaista uživati prava bez diskriminacije.“¹⁶

„Posebne (afirmativne) mjere – zakonske i druge mjere koje se preduzimaju u korist društvenih grupa koje se faktički nalaze u nejednakom položaju u odnosu na ostale građane, kako bi dostigle punu (supstativnu) ravnopravnost. Posebnim mjerama, koje su privremenog karaktera, ispravljaju su posljedice dugogodišnje sistemske diskriminacije i ubrzava proces ostvarivanja suštinske ravnopravnosti. Zato posebne mjere ne predstavljaju diskriminaciju.“¹⁷

Kao jedan od načina unapređenja i stalnog praćenja položaja žena u svijetu u okviru različitih političkih, ekonomskih i socijalnih konteksta, Ujedinjene nacije su se odlučile na organizaciju i kontinuirano održavanje međunarodnih konferencija o ženama. Ujedinjeni narodi organizovali su četiri međunarodne konferencije o ženama, i to prema sljedećem redoslijedu: (1) Mexico City 1975, (2) Kopenhagen 1980, (3) Najrobi 1985. i Peking 1995.¹⁸

u pogledu slobodnog i odgovornog odlučivanja o planiranju porodice, mogućnost pristupa informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravom; (5) jednaka prava i odgovornosti u pogledu starateljstva, tutorstva, upravljanja imovinom i usvajanja djece ili sličnih institucija ako postoje u nacionalnom zakonodavstvu; (6) jednaka lična prava muža i žene, uključujući pravo na izbor porodičnog imena, profesije i zanimanja i (7) jednaka prava oba bračna druga u pogledu vlasništva nad imovinom, odnosno sticanja, upravljanja, uživanja i otuđivanja imovine, bez obzira na to da li se ovo obavlja besplatno ili za znatnu materijalnu nagradu (član 16). Vjeridba i stupanje djece u brak ne može imati nikakvih pravnih posljedica (član 16). Također, obaveza je država da poduzmu sve potrebne zakonodavne i druge mjere radi utvrđivanja minimalnih godina života za sklapanje braka, kao i uvođenje obaveze da se brak sklopi u zvaničnom matičnom uredu (član 16.). Ibidem.

¹⁶ Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo, 2002., str. 219.

¹⁷ Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021., str. 5-6.

¹⁸ Prva konferencija o pravima žena organizovana je od strane Komisije za položaj žena u Mexico Cityju na kojoj su učestvovala 133 vlade dok je 6.000 predstavnika/ca nevladinih organizacija organizovalo paralelni forum pod nazivom The International Women's Year Tribune. Konferencija je definisala Međunarodni plan djelovanja za implementaciju ciljeva Međunarodne godine žena te ponudila iscrpni set uputstava za poboljšanje položaja žena do 1985. godine, poznate i kao Dekada žena (1975–1985). Pet godina poslije, 145 država članica Ujedinjenih naroda skupilo se 1980. u Kopenhagenu na Svjetskoj konferenciji Dekade Ujedinjenih naroda za žene. Cilj konferencije bio

Značajnu ulogu u pravnoj regulaciji diskriminacije ima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja pored generalne zabrane diskriminacije u uživanju prava i sloboda predviđenih tom konvencijom, zabranu diskriminacije proširuje i na „uživanje svih prava predviđenih zakonom“.

Član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima normira: Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili status.

Protokol 12. uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda¹⁹ propisuje opću zabranu diskriminacije:

1. Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.
2. Nikoga ne smiju diskriminirati javna tijela na bilo kojoj osnovi, kako je i navedeno u stavu 1.

je pregled progressa u implementaciji ciljeva Prve svjetske konferencije s fokusom na (1) zapošljavanje, (2) zdravlje i (3) obrazovanje. Program djelovanja pozvao je na jače nacionalne mjere kojima bi se osiguralo pravo vlasništva žena i kontrola nad imovinom, kao i poboljšanja u zaštiti ženskih prava na nasljeđivanje, skrbništva nad djecom i državljanstva. Treća Svjetska konferencija za pregled i procjenu dostignuća UN-ove Dekade žena održana je u Najrobiju. Mandat konferencije bio je da uspostavi konkretne mjere za prevazilaženje prepreka za postizanje ciljeva iz Dekade žena. Na konferenciji je učestvovalo 1.900 predstavnika/ca iz 157 zemalja članica te 12.000 učesnika/ca paralelnog Nevladinog foruma. Vlade su usvojile tzv. Nairobi Forward-Looking Strategies for the Advancement of Women u okviru kojih su skicirane mjere za postizanje rodne jednakosti na nacionalnom nivou, kao i promovisanje participacije žena u mirovnim i razvojnim naporima. Četvrta konferencija o pravima žena održana je 1995. godine u Pekingu i označila je značajan okret u cilju postavljanja globalne agende za rodnu ravnopravnost. S tim u vezi možda najznačajniji rezultat ostvaren je u donošenju Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje koji su jednoglasno usvojeni od strane 189 zemalja, a kojim se postavlja osnova za osnaživanje žena u svim oblastima privatnog i društvenog života. Ovi dokumenti smatraju se ključnim globalnim dokumentima u postizanju rodne ravnopravnosti u 12 kritičnih polja koja su: (1) žene i siromaštvo; (2) obrazovanje i edukacija žena; (3) žene i zdravlje; (4) nasilje nad ženama; (5) žene i oružani konflikti; (6) žene i privreda; (7) žene u vlasti i donošenje odluka; (8) institucionalni mehanizmi za napredovanje žena; (9) ljudska prava žena; (10) žene i mediji; (11) žene i okoliš i (12) ženska djeca. Pekinška konferencija izgrađena je na političkim dogovorima postignutim na tri prethodne svjetske konferencije i konsolidovanom periodu od 50 godina pravnog unapređenja koje imaju za cilj osiguranje jednakosti žena s muškarcima na polju politike i prava.”

Sve informacije o do sada održane četiri svjetske konferencije o pravima žena preuzete su 25. 1.2019. sa web stranice UN Women: <http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmentalsupport/world-conferences-on-women>. Prema: Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 85.

¹⁹ Bosna i Hercegovina je navedeni Protokol ratificirala 29.7.2003. godine, a stupio je na snagu 1. aprila 2005. godine.

Za razliku od člana 14. Konvencije, on ne zavisi od veze sa drugim materijalnim pravom zajemčenim Konvencijom. Sud je potvrdio da je definicija diskriminacije u ovom Protokolu identična onoj iz člana 14. te da važe ista načela.

Formulacija člana 14 ukazuje na to da je on ograničen na diskriminaciju koju neko doživi u vezi sa nekim drugim materijalnim pravom zajemčenim Konvencijom.

To znači da se podnosilac predstavke ne može na njega pozvati i tvrditi da je žrtva diskriminacije kao povrede same po sebi, već da on mora biti vezan za neko drugo zaštićeno pravo. Žena koja je spriječena da javno govori zbog svog spola, dakle, može da tvrdi ne samo da joj je povrijeđeno pravo na slobodu govora iz člana 10. već i njeno pravo na zaštitu od diskriminacije iz člana 14 u vezi sa članom 10. Međutim, žena koja je spriječena da se zaposli kao profesor u srednjoj školi ne može tvrditi da je u njenom slučaju prekršen član 14 jer Konvencija ne jemči pravo na zaposlenje u državnoj službi (*Glaserapp protiv FRNJ*, presuda izrečena 1986. godine.).²⁰ Sud, međutim, široko tumači član 14, smatrajući da je dovoljno da se *radi* o nekom drugom materijalnom pravu iz Konvencije i da ono ne mora da bude prekršeno da bi on utvrdio povredu člana 14, čime mu daje nezavisniji efekat nego što bi on inače mogao da ima. Na primjer, Sud je utvrdio da se radilo o članu 8 (pravu na porodični i privatni život) u jednom predmetu u kojem je podnositeljica predstavke bila spriječena da umjesto udatog prezimena u zvaničnim ispravama zadrži svoje djevojačko prezime (*Unal Tekeli protiv Turske*, presuda izrečena 2004. godine.). Sud je zatim razmatrao član 14. u vezi sa članom 8. i utvrdio da razlika u postupanju prema muškarcima (koji su zadržavali svoje prezime) i ženama (koje su bile prinuđene da uzmu prezime svog supruga) očigledno predstavlja diskriminaciju po osnovu spola. Nakon što je to zaključio, Sud je smatrao da nije neophodno da razmatra da li je prekršen i član 8 sam za sebe.²¹ Iz prakse Evropskog suda za ljudska prava uočljivo je da moraju postojati izuzetno značajni razlozi za razliku u postupanju po osnovu spola da bi ona bila opravdana shodno Konvenciji.²² I u Evropskoj uniji, pored primarnog i

²⁰ Zabrana diskriminacije prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Priručnik o sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, autori: Fenelon, Emma, Weiss, Adam, Vehabović, Faris (predgovor), Kuća štampe, 2016., str. 10.

²¹ Ibidem.

²² To je načelo ustanovljeno u presudi u predmetu Abdulaziz, Cabales i Balkandi protiv Ujedinjenog Kraljevstva (*Abdulaziz, Cabales i Balkandi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda izrečena 1985. godine) u kojem je nekoliko ljudi osporavalo imigraciona pravila Velike Britanije, po kojima je muškarcima bilo lakše da dovedu svoje supruge u Veliku Britaniju nego ženama da dovedu svoje muževe. Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8. i zauzeo stav da moraju postojati izuzetno značajni razlozi kako bi se mogla opravdati razlika u postupanju koja je isključivo ili u odlučujućoj mjeri zasnovana na spolu. Sud je taj stav potvrđivao i u svojim kasnijim odlukama (*Van Raalte protiv Holandije*, presuda izrečena 1997. godine). Nepostojanje zajedničkih standarda navodi Sud da neko pitanje smatra pitanjem koje potpada pod polje slobodne procjene države. U jednom predmetu koji se odnosio na pitanje da li davanje naknade za porodijsko odsustvo samo majkama, a ne i očevima, predstavlja diskriminaciju, Sud je utvrdio da država ima široko polje slobodne procjene, s obzirom na odsustvo zajedničkih standarda o porodijskom odsustvu širom Vijeća Evrope, iako je razlika u postupanju bila zasnovana na spolu (*Petrovic protiv Austrije*, presuda izrečena 1998. godine). Sud je stoga zaključio da nije prekršen član 14 u vezi sa članom 8.

sekundarnog zakonodavstva, te različitih programa i relevantnog pravnog okvira, postoji i sudska praksa Evropske unije koja ukazuje na to da je ravnopravnost spolova visoko na političkoj agendi Evropske unije.²³

Sličnu je odluku donio i u presudi u predmetu o mogućoj povredi člana 14 u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 (pravo na uživanje imovine) zbog različitih starosnih granica za penzionisanje muškaraca i žena. Međutim, noviji razvoj događaja svjedoči u prilog evoluciji zajedničkih standarda u analizi diskriminacije koju je Sud nedavno sproveo u vezi sa pritužbom jednog podnosioca predstavke. Ovom podnosiocu predstavke, pripadniku ruske vojske, nije odobreno roditeljsko odsustvo zato što se ono odobrava samo pripadnicama vojske (*Konstantin Markin protiv Rusije*, presuda izrečena 2012. godine). Iako je Sud potvrdio da države imaju široko polje slobodne procjene u oblasti nacionalne bezbjednosti i prihvatio da prava pripadnika vojske mogu biti ograničena u većoj mjeri od prava običnih civila, činjenica da podnosilac predstavke u ovom predmetu nije posjedovao posebne vještine neophodne za propisno funkcionisanje vojske i zaštitu nacionalne bezbjednosti navela je Sud da zaključi da je diskriminacija neopravdana, te da utvrdi povredu člana 8 u vezi sa članom 14. Veliko vijeće je u svojoj presudi ponovilo da pozivanje na tradiciju, opšte pretpostavke i preovlađujuće društvene stavove u određenoj zemlji (na primjer, na tradiciju koja proističe iz tradicionalne podjele uloga spolova u porodici) ne predstavljaju dovoljno opravdanje za različito postupanje po osnovu spola. Ibidem.

²³ Među najznačajnijim presudama su:

- presuda u predmetu Defrenne II od 8.4.1976. (predmet 43/75): Sud je uvažio izravan učinak načela jednake plate za muškarce i žene te presudio da se to načelo ne odnosi samo na postupanje javnih tijela već i na sve ugovore kojima se kolektivno regulira plaćeni rad;
- presuda u predmetu Bilka od 13.5.1986. (predmet C-170/84): Sud je presudio da mjera kojom se zaposlenike s nepunim radnim vremenom isključuje iz strukovnog mirovinskog sustava predstavlja „neizravnu diskriminaciju” te da je u suprotnosti s prijašnjim članom 119. Ugovora o osnivanju Evropske ekonomske zajednice ako je njome pogođen mnogo veći broj žena nego muškaraca, osim ako se može dokazati da se to isključenje temelji na objektivno opravdanim faktorima koji nisu povezani ni s kakvom vrstom diskriminacije na temelju spola;
- presuda u predmetu Barber od 17.5.1990. (predmet C-262/88): Sud je odlučio da se sve vrste strukovne mirovine smatraju platom u smislu bivšeg člana 119. te se stoga na njih odnosi načelo jednakog postupanja. Sud je presudio da bi muškarci trebali moći ostvarivati svoja prava na penziju ili porodičnu penziju u istoj dobi kao i njihove kolegice;
- presuda u predmetu Marschall od 11.11.1997. (predmet C-409/95): Sud je proglasio da zakoni Zajednice ne isključuju nacionalno pravilo prema kojem, ako je u nekom sektoru broj žena manji od broja muškaraca, prednost u napredovanju treba dati kandidatkinjama („pozitivna diskriminacija”), pod uvjetom da ta prednost nije zajamčena automatski, da se muškim kandidatima jamči razmatranje napredovanja i da im nije unaprijed onemogućeno prijavljivanje za napredovanje;
- presuda u predmetu Test Achats od 1.3.2011. (predmet C-236/09): Sud je proglasio nevažećim član 5. stav 2. Direktive Vijeća 2004/113/EZ jer je u suprotnosti s načelom jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga. U skladu s tim, pri određivanju premija i naknada osiguranja i za muškarce i za žene mora se primjenjivati isti sustav aktuarskog izračuna.

2.2. Normativno-pravni okvir i stanje u oblasti rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije u Bosni i Hercegovini – temeljne odrednice

Ustav Bosne i Hercegovine, kao i entitetski ustavi (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske) te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, garantuju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava. Ustav BiH se već u preambuli poziva na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Deklaraciju o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, kao i na druge instrumente o ljudskim pravima. Također, Ustav Bosne i Hercegovine predviđa da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, kao i da će imati prioritet nad drugim zakonima (član 2. stav 2. Ustava BiH).

Uživanje prava i sloboda predviđenih u članu 2. Ustava ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava (Aneks I na Ustav BiH sadrži dodatne sporazume o ljudskim pravima koji se primjenjuju u BiH), osigurano je svim licima u BiH bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što su spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno i socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovinom, rođenje ili drugi status. Odredbe istog značenja sadržane su u ustavima oba entiteta i Statutu Brčko distrikta BiH. Međunarodni pravni instrumenti koje je BiH ratificirala i koji su sastavni dio Ustava BiH i entitetskih ustava čine dio pravnog poretka. Ustav BiH u Aneksu I sadrži i Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena što dodatno pojačava zaštitu od diskriminacije. Ovom činjenicom, Konvencija se može smatrati i dijelom ustavnog prava BiH i obavezujućom po tom osnovu. BiH, kao članica Konvencije, obavezna je da podnese Inicijalni, te podnosi periodične izvještaje najmanje svake četiri godine.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije neposredna diskriminacija je svako različito postupanje po osnovama utvrđenim u članu 2. ovog zakona, odnosno djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama.

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica.

Ostali oblici diskriminacije definišu se kao uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, mobing, segregacija, pomaganje i podsticanje na diskriminaciju. Dakle, Zakon predviđa i definiše dva osnovna oblika diskriminacije, neposrednu i posrednu diskriminaciju što je u skladu sa direktivama Evropske unije.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini²⁴ normira: „Diskriminacija po osnovu spola je svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. U svojim oblicima diskriminacija može

²⁴ Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH“ br. 32/10

biti direktna, indirektna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovu spola.“

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (uz Zakon o zabrani diskriminacije te međunarodne dokumente) uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova, garantira jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštitu od diskriminacije na osnovu spola.

Zakon daje definicije direktne i indirektno diskriminacije, te dozvoljava uspostavljanje specijalnih mjera s ciljem promovisanja jednakosti spolova i uklanjanja postojećih praksi diskriminacije. Kao direktnu diskriminaciju zakon definiše da diskriminacija po osnovu spola postoji kada je osoba ili grupa osoba bila tretirana, tretira se ili može biti tretirana nepovoljnije u odnosu na drugu osobu ili grupu osoba u istoj ili slučajnoj situaciji. Indirektna diskriminacija po osnovu spola postoji kada prividno neutralna pravna norma, kriterij ili praksa jednaka za sve je dovođila, dovodi ili bi mogla dovesti u nepovoljniji položaj osobu ili grupu osoba jednog spola u poređenju sa osobom ili grupom osoba drugog spola.

Zakon u članu 6. stav 5. prepoznaje obavezu edukativnog djelovanja i podizanja svijesti stanovništva radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Također, Zakon u čl. 10. do 24. zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola i utvrđuje prava i obaveze u pristupu i uživanju svih prava i usluga utvrđenih važećim zakonima unutar BiH u svim oblicima društvenog života (obrazovanje, zapošljavanje, rad i pristup svim oblicima resursa, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, sport i kultura, javni život, mediji, statističke evidencije, sudska zaštita, te obaveze nadležnih organa vlasti).

Izuzeci od principa jednakom postupanja normirani su članom 5. Zakona o zabrani diskriminacije BiH. Odnose se na mjere afirmativne akcije, specifične karakteristike profesije, zapošljavanje i drugo postupanje i vjerskim ili sličnim organizacijama i institucijama, diskriminacija vezana za starosnu dob kod penzionisanja, diskriminacija prema državljanstvu, razumna akomodacija, stavljanje u nepovoljniji položaj pri utvrđivanju prava i obaveza iz porodičnog odnosa, a posebno sa ciljem zaštite interesa i prava djece. U svrhu ostvarivanja rodne ravnopravnosti, neupitan je suštinski značaj efektivnog učešća žena u različitim sferama društvenog, političkog, ekonomskog, kulturnog i javnog života za obezbjeđenje i socijalne kohezije, razvoja demokratskog društva i vladavinu prava, posebno kroz njihovu uključenost i u javne poslove te garantovanje svih temeljnih ljudskih i osobito političkih prava, u međunarodnom i unutrašnjem pravu.

„U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH posebne mjere se donose s ciljem otklanjanja neravnopravnosti spolova. U skladu sa članom 8. Zakona: „Posebne mjere se uvode privremeno radi ostvarivanja stvarne ravnopravnosti spolova i ne smatraju se diskriminacijom, uključujući norme, kriterije ili prakse koje je moguće objektivno opravdati legitimnim ciljem, a moraju biti proporcionalne, primjerene i nužne.““ Donošenje posebnih mjera ujedno predstavlja jednu od obaveza svih nadležnih tijela (član 24) koje se donose radi sprovođenja Zakona, odnosno radi postizanja ciljeva ravnopravnosti spolova. Mjere se u pravilu propisuju zakonima i drugim propisima, drugim aktima, politikama, strategijama i planovima kojima se uređuju pojedina područja društvenog života. Ovim članovima je pitanje posebnih mjera uređeno u skladu s obavezama koje proizlaze iz CEDAW konvencije, preporuka CEDAW komiteta i drugih međunarodnih standarda u

ovoj oblasti. ... Zakon uređuje i osnovne pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi posebne mjere bile zakonite: 1) one su privremene, 2) donose se radi ostvarenja stvarne ravnopravnosti, 3) moraju biti propisane, 4) moraju se moći opravdati legitimnim ciljem, 5) moraju biti legitimne, primjerene i nužne.“²⁵

„Provedba načela zabrane diskriminacije jedna je od najvažnijih zadaća svih tijela koja se bave zaštitom ljudskih prava i temeljnih sloboda. Naime, svaka realizirana zabranjena diskriminacija čvrsti je pokazatelj povrede ljudskih prava i temeljnih sloboda. Međutim, i od tog bitnog načela u pravopolitičkim i ukupnim društvenim odnosima postoje iznimke odnosno odstupanja. Ona se očituju u načelu pozitivne diskriminacije koja je nužni korektiv u ostvarivanju prava i slobode... Pozitivna diskriminacija upravo stoga jedno je od najsloženijih i vrlo osjetljivih pravopolitičkih pitanja uopće.“²⁶

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, donijelo je Odluku o usvajanju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine, s Operativnim planom institucija BiH za njegovu implementaciju u ovom periodu. Prethodno su vlade Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH dale suglasnost na tekst Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2023-2027. godine, koji predstavlja okvirni strateški dokument i daje smjernice za izradu operativnih planova institucija na svim nivoima vlasti u BiH. Gender akcioni plan BiH sadrži ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, a Operativnim planom su zacrtane aktivnosti koje će provesti nadležne institucije Bosne i Hercegovine u preciziranim rokovima do kraja 2027. godine.

“U sprovođenju svojih međunarodnih obaveza u Bosni i Hercegovini je uspostavljena mreža institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova. Ova tijela su uspostavljena kao tijela izvršne vlasti i kao tijela u okviru zakonodavnih organa na različitim nivoima vlasti. Osnovna uloga ovih tijela u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini je da sprovedu Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, koordiniraju i realizuju programske ciljeve iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine i osiguraju sprovođenje međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova.”²⁷ ... U okviru

²⁵ Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 144.-145.

²⁶ Vijdeti više: Mato Arlović, *Pozitivna diskriminacija u regulaciji i zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina – Uloga Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 56, 4/2019, str. 785.

²⁷ Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar FBiH i Gender centar RS. Agencija za ravnopravnost spolova je zadužena da prati primjenu ovog zakona a nadležnost Agencije je detaljno uređena samim tekstom Zakona. Slično je i s dva gender centra koji su nadležni da prate primjenu ovog zakona na nivou entiteta. Nadležnosti ovih tijela su veoma široke i usklađene su u velikoj mjeri s preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena Ujedinjenih naroda kao i s preporukama Vijeća Evrope (Preporuka CM/Rec, 2007). Ključne nadležnosti ovih tijela se odnose na praćenje stanja ravnopravnosti spolova, izvještavanje o stanju ravnopravnosti spolova u tijelima izvršne i zakonodavne vlasti, izradu periodičnog Gender akcionog plana BiH, podršku drugim institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova, rad na usklađivanju zakona i drugih propisa, primanje pojedinačnih i grupnih predstavi, pripremu izvještaja o ispunjavanju

zakonodavne vlasti na nivou BiH i entiteta uspostavljena su tijela koja su nadležna za ravnopravnost spolova i to: Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH, Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda Parlamenta FBiH i Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine RS. Komisije koje se bave ravnopravnošću spolova uspostavljene su i na kantonalnom nivou”

Također, većina javnih politika u oblasti ravnopravnosti spolova u definiranju svojih mjera usmjerava institucije na donošenje posebnih mjera. ...U Bosni i Hercegovini su donošene kvote s ciljem povećanja zastupljenosti osoba ženskog spola.²⁸

... U Izbornom zakonu BiH utvrđena je kvota za liste kandidata. Izbornim zakonom utvrđena je kvota od 40% za liste kandidata/kinja. ... Učešće žena na stranačkim listama za Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH na Općim izborima 2014. je variralo između 40% i 43%. ... U Zakonu o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću utvrđena je mogućnost da se prilikom zapošljavanja sudija/nica i tužilaca/teljica može dati prednost osobi manje zastupljenog spola (kao i manje zastupljene etničke ili vjerske grupe) koja ispunjava uslove utvrđene konkursom bez obzira da li postoji druga osoba drugog spola koja je bolje ocijenjena. ... Također, i u nekim konkursima jasno su naglašavane kvote za manje zastupljeni spol. ... S ciljem afirmiranja učešća žena u mirovnim misijama, Ministarstvo sigurnosti BiH koristi afirmativne mjere smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva, kao jednog od glavnih kriterija za prijavu za upućivanje u mirovne misije, s osam na pet godina za žene.“

Međutim, Zakon o ravnopravnosti spolova BiH još uvijek nije implementiran u dijelu koji se odnosi na ravnopravnu zastupljenost oba spola u političkom životu i na pozicijama

međunarodnih obaveza u oblasti ravnopravnosti spolova, saradnju s nevladinim organizacijama i promociju ravnopravnosti spolova... Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH, Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda Parlamenta FBiH i Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine RS. Mandati ovih tijela su uspostavljeni poslovnica zakonodavnih tijela u okviru kojih djeluju i pretežno se odnose na nadzor u oblasti ravnopravnosti spolova i prava žena putem: razmatranja nacrti i prijedloga zakonskih propisa i općih akata iz nadležnosti parlamenta, odnosno skupštine, davanja mišljenja, prijedloga, inicijativa povezanih s usklađivanjem dokumenata s međunarodnim konvencijama o ravnopravnosti spolova i zabrani svakog oblika diskriminacije po osnovu spola, razmatranja izvještaja institucija koji se odnose na ostvarivanje ravnopravnosti spolova, razmatranja stanja prava žena i predlaganja mjera za poboljšanje položaja žena u svim oblastima, saradnje s gender mehanizmima na svim nivoima vlasti i organizacijama civilnog društva. Ipak, analizom informacija o sjednicama i analizom sadržaja sjednica može se primijetiti da je jedino Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH aktivno pratila stanje ravnopravnosti spolova u BiH. ... Vidjeti: Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 137.-140.

²⁸ Od svih posebnih mjera kvote su vjerovatno najkontroverzniji pristup za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova. Donošenje kvota predstavlja određivanje procenta zastupljenosti osoba jednog ili oba spola. One mogu davati automatsku prednost osobama jednog spola ili mogu definirati fleksibilne ciljeve.

odlučivanja. Nije implementirana ni CEDAW preporuka za izmjenu Izbornog zakona BiH na način da se kvota za kandidatkinje na izbornim listama poveća s 40% na 50%, kao i da se u Zakon o Vijeću ministara BiH uvede minimalna kvota od 40%.

Također, među institucionalnim preprekama, odnosno mogućnostima, političke mparticipacije žena, često se navode: tip stranačkog i izbornog sistema, pri čemu mnoga istraživanja ukazuju da žene veće šanse da budu izabrane imaju u proporcionalnom sistemu kao i u višepartijskom izbornom sistemu, zatvorene, odnosno otvorene liste, broj izbornih jedinica i predstavnika/ ca koji se u njima biraju, kao faktori od utjecaja i značaja, kao i ženske ili rodne kvote (zakonske i partijske kvote).

U Bosni i Hercegovini, kvote koje su definisane zakonom u kombinaciji sa poluotvorenim listama nisu dale očekivane rezultate uprkos nekim pomacima.

Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u političkom učešću i donošenju odluka u BiH zasnivaju se na percepciji tradicionalnih rodni uloga, tj. kulturološkim faktorima utemeljenim na ubjeđenju o prihvatljivim rodni ulogama kada se radi o učešću u politici i odlučivanju.

Višepartijski demokratski izbori, osim što su pokazatelj političke opredijeljenosti biračica i birača, istovremeno odražavaju i stanje ravnopravnosti spolova, posebno u političkom i javnom životu.²⁹ Kada govorimo o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u ekonomskom

²⁹ „Prema podacima Agencije za statistiku, žene su u prosjeku zastupljene u iznosu od 25%, a na Općim izborima 2022. prvi put je izabrana jedna žena u Predsjedništvo BiH. U Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH žene su zastupljene u iznosu od 17%, u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH u iznosu od 28%, u Narodnu skupštinu RS-a izabrano je 19% žena, dok su u kantonalnim skupštinama zastupljene u iznosu od 31%. U Vijeće ministara BiH imenovane su dvije žene i osam muškaraca (20%), u Vladi FBiH imenovane su četiri žene i 12 muškaraca (25%), dok je u Vladu RS-a imenovano pet žena i 11 muškaraca (31,25%). Na Lokalnim izborima 2024. godine kandidovalo se 42,09% žena, dok se za poziciju gradonačelnice/načelnice kandidovalo tek 7,51% žena.²¹¹ Za općinska/gradska vijeća kandidovale su se ukupno 25 703 osobe, od čega žene čine 42,61%. Tek 210 žena su navedene kao nositeljice liste, odnosno 13%.²¹² Osam žena (5,63%) je izabrano za poziciju načelnice/gradonačelnice od ukupno 142 osobe koje će obnašati ovu funkciju u narednom mandatu. Među kandidatima_kinjama za općinska/gradska vijeća izabrane su 723 (22,76%) žene od ukupno 3177 općinskih/gradskih vijećnika_ca.“ Vidjeti: UN Women (2021), *Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, str. 11. -13.

“U Bosni i Hercegovini, rezultati izbora godinama pokazuju stanje veoma izražene podzastupljenosti žena u političkom životu. To su pokazali i rezultati posljednjih lokalnih izbora, održanih u oktobru 2024. godine. Ukupan broj načelnika/načelnica izabranih na lokalnim izborima 2024 iznosi 142, od čega su 134 muškarca i osam žena (5,6%). U skupštine opština i općinska vijeća izabrano je 3.177 kandidata/kandidatkinja od čega 2.454 muškaraca i 723 žene, drugim riječima, udio žena u predstavničkim tijelima vlasti na lokalnom nivou iznosi 22.7 %.

Poređenja radi, na lokalnim izborima održanim 2020. godine, bilo je izabrano pet načelnica, što je iznosilo 3,6% od ukupnog broja načelnika/načelnica, dok je u skupštiname opština/općinska vijeća izabrano 19,64% žena.

Uprkos činjenici da je na Lokalnim izborima 2024. godine zabilježen blagi porast broja izabranih načelnica i vijećnica i odbornica, učešće žena je još uvijek veoma daleko od ravnopravne zastupljenosti u tijelima odlučivanja od 40%, kako je propisano članom 20. Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ta činjenica nas podsjeća na nužnost većeg ulaganja u razvitak svijesti biračica i birača i jačanje uloge žena u političkim partijama. Jednako važno, da bi se oslobodio potencijal za veće učešće žena u javnom i političkom životu Bosne i Hercegovine,

okruženju u Bosni i Hercegovini, glavni izazovi proističu iz rodno zasnovane diskriminacije u zapošljavanju i na tržištu rada, kao i seksualnog uznemiravanja i mobinga na radnom mjestu. U Bosni i Hercegovini žene u ruralnim i udaljenim područjima su pod većim rizikom od siromaštva budući da najviše pate zbog nedostatka pristupa i kontrole nad produktivnim resursima kao što su zemljište, imovina, finansijski resursi, obrazovanje, profitabilne vještine i pristup informacijama i modernim tehnologijama.

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti podrazumijeva karakteristične izazove, koji su većinom u vezi s nedovoljno finansiranim specijalizovanim uslugama za žrtve rodno zasnovanog i nasilja u porodici, konkretno, to su skloništa za žene koje su preživjele nasilje u porodici. Takvih utočišta za žrtve nasilja nema dovoljno u Bosni i Hercegovini. U BiH još nisu uspostavljeni ni krizni centri za žrtve silovanja. U pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti u kontekstu sigurnosti ljudi, utvrđeni izazovi uključuju prepreke na koje žene koje su preživjele seksualno nasilje u ratnim sukobima nailaze u nastojanju da ostvare reparacije. Pristup socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti za osobe s invaliditetom i dalje je problematičan i otežan, a žene i djevojčice s invaliditetom trpe višestruku diskriminaciju jer se ne uvažavaju njihove posebne potrebe.

Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju odnose se na rodne stereotipe, tj. na jačanje stereotipa o rodnim ulogama u svim slojevima društva, čime se normalizuje rodno zasnovano nasilje i dodatno podržava rodna nejednakost. Rodna segregacija prema zanimanju i dalje predstavlja značajan izazov.

3. Rodno zasnovano nasilje u međunarodnom pravu i Bosni i Hercegovini

U oblasti borbe protiv diskriminacije i nasilja nad ženama Opća preporuka broj 19., iz 1992.godine, bila je ključna referenca i alat za zagovaranje za sisteme i organizacije koje se bave pitanjima diskriminacije i nasilja nad ženama. Uzimajući u obzir razvoj događaja u posljednjih 25 godina, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW Komitet) je razmatrao efekte primjene Konvencije i izdatih preporuka. Slijedom analiza, CEDAW Komitet je u julu 2017.godine usvojio novu Generalnu preporuku, koja se nastavlja na prethodni ključni dokument Opće preporuke broj 19.

Nova Opća preporuka broj 35 (GR 35) potvrđuje posvećenost UN-a svijetu bez nasilja za sve žene i djevojke. Tako GR 35 definira „rodno zasnovano nasilje“ kao socijalni problem, koji zahtijeva sveobuhvatne odgovore i „jedno od osnovnih društvenih, političkih i ekonomskih sredstava kojima se podstiče podređeni položaj žena u odnosu na muškarce i njihove stereotipne uloge“. Nasilje nad ženama je „kritična prepreka za postizanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca i kršenje ženskih ljudskih prava“. Ona se manifestuje u beskonačnosti višestrukih, međusobno povezanih i ponavljanih oblika,

neophodno je više ulagati u ekonomsko osnaživanje žena, promovisati ravnopravniju podjelu neplaćenog rada u porodici i raditi na unapređenju usaglašavanja privatnog i poslovnog života za žene u našem društvu.” Vidjeti: Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, „*Lokalni izbori 2024: Velika podzastupljenost žena u tijelima odlučivanja*“, <https://arsbih.gov.ba/lokalni-izbori-2024-velika-podzastupljenost-zena-u-tijelima-odlucivanja/>, pristupljeno: 23.4.2025.

uključujući kršenje ženskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, podržanih od strane mnogobrojnih faktora, među kojima su i ideologija muškog prava i privilegija nad ženama.

GR 35 prepoznaje i nove oblike nasilja nad ženama i djevojčicama, redefinirane kroz “tehnološki-vođenu” sredinu, kao što su savremeni oblici nasilja koji se javljaju na internetu i digitalnim prostorima”.

Nasilje nad ženama je bilo kakav akt nasilja koje se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu (*Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama – DEVAW, 1993*).

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (poznatija kao „Istanbulska konvencija“) “najdalekosežniji je međunarodni ugovor koji se bavi nasiljem nad ženama i u porodici kao ozbiljnom povredom ljudskih prava, te predstavlja kulminaciju dotadašnjeg rada Vijeća Evrope na pitanjima rodne ravnopravnosti. ... Sprečavanje nasilja, zaštita žrtava i krivično gonjenje počinitelja glavne su značajke Konvencije. Dimenzija prevencije pretpostavlja promjenu stavova, rodni uloga i stereotipe koji čine nasilje nad ženama prihvatljivim, zatim obučavanje stručnih lica koja rade sa žrtvama, te povećanje nivoa svijesti o različitim oblicima nasilja i njihovoj traumatizirajućoj prirodi. Prevencija također zahtijeva i uključivanje nastavnih materijala o pitanjima ravnopravnosti u nastavni plan i program na svim nivoima obrazovanja te saradnju s nevladinim organizacijama, medijima i privatnim sektorom kako bi se doprlo do javnosti. Dimenzija zaštite naročito uključuje dužnost da se u središtu svih mjera nalaze potrebe i sigurnost žrtava, te ujedno zahtijeva uspostavu specijalizirane službe za potporu koja pruža medicinsku pomoć kao i psihološko i pravno savjetovanje žrtvama i njihovoj djeci. Zaštita pretpostavlja i otvaranje dovoljnog broja skloništa te uvođenje besplatne telefonske linije za pomoć koja bi bila otvorena 24 sata na dan. Krivična dimenzija Konvencije pretpostavlja da se nasilje nad ženama kriminalizira i odgovarajuće kazni. Konvencija kriminalizira djela kao što su sakaćenje ženskih spolnih organa, prisilni brak, prisilni pobačaj i prisilna sterilizacija. Ova dimenzija zahtijeva i da izgovori koji imaju temelja u kulturi, običajima, vjeri ili takozvanoj „časti“ budu neprihvatljivi za bilo koje djelo nasilja, kao i da žrtve imaju pristup posebnim zaštitnim mjerama tokom istrage i sudskog postupka. Također je bitno osigurati da agencije za prisilno izvršenje zakona brzo odgovore na pozive za pomoć i da na odgovarajući način upravljaju opasnim situacijama. Slijedeći praksu ESLJP, Konvencija također prepoznaje nasilje nad ženama i kao oblik diskriminacije te poziva na uključivanje svih mjerodavnih državnih agencija i službi kako bi se s nasiljem nad ženama i nasiljem u porodici nosili na koordiniran način. ... Ona ujedno poziva i na rodno razumijevanje nasilja nad ženama i porodičnog nasilja kao temelj za sve mjere za zaštitu i potporu žrtvama.”³⁰

³⁰ Kulenović, Nedim, „Vijeće Evrope: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost“ u “Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH”, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 100.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini je članom 6. stav 1. definirao i nasilje po osnovu spola i predstavlja svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života.

Prema članu 6. stav 3. Zakona nasilje na osnovu spola uključuje, ali se ne ograničava, na nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu, nasilje koje se dešava u široj zajednici, nasilje koje počine ili tolerišu organi vlasti i drugi ovlašteni organi i pojedinci i nasilje po osnovu spola u slučaju oružanih sukoba.

Prema članu 6. stav 4. nadležne vlasti obavezne su preduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja po osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi života, te osigurati instrumente pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama. Posebno je važno istaknuti da u oblasti borbe protiv rodno zasnovanog nasilja i mijenjanja tradicionalnih rodni uloga u društvu.

Zakon u članu 6. stav 5. prepoznaje obavezu edukativnog djelovanja i podizanja svijesti stanovništva radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Zakon propisuje obavezu za nadležne organe na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu sve odgovarajuće i potrebne mjere radi provođenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova, te mjera i aktivnosti iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (član 24.).

Kao poseban program definirano je „Sprječavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu osobama“.

Saglasno ustavnoj podjeli nadležnosti u BiH, zakonodavstvo u ovoj oblasti zaštite od nasilja u porodici je na entitetskom nivou. Značajno je krivično zakonodavstvo, također, u domenu sankcionisanja nasilja na ženama, na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Posebno je potrebno naglasiti Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine koji, pored ostalog, propisuje: „da se ovim zakonom u zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine djelimično preuzima Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. maja 2024. godine o suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici (SL L2024/1385), da je rodno zasnovano nasilje prema ženama nasilje usmjereno na ženu zbog toga što je žena ili koje nerazmjerno pogađa žene. Takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje.³¹

³¹ Pojedine značajne pravne akte i strateški okvir čine: Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23 i 58/25, Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, „Službene novine FBiH“, br. 20/13 i 75/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, „Službene novine FBiH“, br. 19/25, Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/05, 41/05 - ispr., 31/14 i 32/19 - odluka US), Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/2019, Porodični zakon Republike Srpske,

Posebno je značajno istaknuti i novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine³² iz 2025. godine, u kojeg su uvršteni međunarodni standardi za zaštitu od nasilja u porodici i prema ženama propisani Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici (Istanbulskom konvencijom) koju je BiH ratificirala i koju putem ovog zakona inkorporira u pravni sistem FBiH.

Ovim zakonom uređuje se zaštita od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Federacija), osobe koje se u smislu ovog zakona smatraju članovima porodice, krug zaštićenih osoba, subjekti zaštite, specijalizirane usluge podrške, postupak zaštite žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama i mjere za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, pomoć žrtvama, te mjere za sprečavanje nasilja od osoba koje su učinile nasilje, uloga udruženja i fondacija u sistemu zaštite žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama, te saradnja svih subjekata koji su u funkciji zaštite od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, prikupljanje podataka o primjeni ovog zakona i osnivanje Komisije za praćenje primjene Zakona, te druga pitanja od značaja za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji.

Cilj ovog zakona je zaštita žrtava nasilja u porodici i nasilja prema ženama, te suzbijanje i prevencija ovog nasilja kojim se krše ljudska prava i slobode koja su zagwarantirana ustavima, zakonima, Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici i prihvaćenim međunarodnim ugovorima.

Zaštita od nasilja uređena ovim zakonom i drugim zakonima i propisima, primjenjuje se u skladu sa međunarodnim ugovorima i standardima koje je prihvatila Bosna i Hercegovina koji uređuju zaštitu od nasilja, a primjenjivat će se u svim slučajevima radi osiguranja najdjelotvornije zaštite prava žrtve nasilja bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su spol, rod, rasa, boja kože, jezik, vjersko uvjerenje, političko ili neko drugo mišljenje odnosno opredjeljenje, nacionalno odnosno društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje, seksualna orijentacija, rodni identitet, uzrast, zdravstveno stanje, invaliditet, bračno stanje, status migranta ili izbjeglice, odnosno neki drugi status.

„Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02, 41/08 i 63/14, Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 19/20 - prečišćen tekst, Strateški plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine – 2009.-2010, „Službene novine Federacije BiH“, broj 77/08), Zakon o krivičnom postupku, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21, Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH“, br. 95/13, Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019), „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/14, Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 89/14, Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH“ br. 32/10, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 98/13, Gender akcioni plan BiH za period 2018 – 2022., Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine te pravni i strateški dokumenti iz oblasti pristupa pravdi – posebno, prava na besplatnu pravnu pomoć

³² „Sl. novine Federacije BiH“, br. 19/25

Rod označava društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce.

Posebne mjere neophodne za sprečavanje i zaštitu žena od rodno zasnovanog nasilja ne smatraju se diskriminacijom u smislu ovog zakona.

Nasilje u porodici označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih partnera odnosno partnera, neovisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu dovesti do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu odnosno protivpravno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu.

Rodno zasnovano nasilje prema ženama označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene.³³

³³ Pojam "žena" uključuje i djevojke ispod 18 godina starosti. Dijete u smislu ovog zakona je svaka osoba koja nije navršila 18 godina života. Radnje nasilja u porodici i nasilja prema ženama, u smislu ovog zakona, su: primjena sile na fizički integritet člana porodice, bez obzira na to je li nastupila povreda, napad na psihički integritet člana porodice, bez obzira na to da li je nastupila povreda psihičkog integriteta, postupanje koje može prouzročiti fizičku ili psihičku bol ili patnju člana porodice, drsko i bezobzirno ponašanje prema članu porodice, uzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povredu dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom, verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice, seksualno nasilje, zlostavljanje, uznemiravanje i iskorištavanje člana porodice, praćenje, uhođenje i drugi slični oblici uznemiravanja člana porodice, namjerno oštećenje, uništenje ili prometovanje zajedničke imovine ili imovine u vlasništvu ili posjedu člana porodice, oduzimanje ili uskraćivanje prava na ekonomsku neovisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu ovisnosti ili podređenosti, zabrana ili onemogućavanje korištenja zajedničke ili osobne imovine, raspolaganja osobnim prihodima ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog domaćinstva i za brigu o djeci, zanemarivanje djece u njihovom odgoju, ponižavajuće postupanje prema djeci ili njihovo odgajanje fizičkim kažnjavanjem, oduzimanje djece ili izbacivanje iz stana člana porodice, uskraćivanje izdržavanja člana porodice, zanemarivanje starih, bolesnih ili iznemoglih članova porodice u njihovom negovanju ili liječenju, ograničavanje slobode komuniciranja člana porodice s drugim članovima porodice ili drugim osobama, nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana porodice, onemogućavanje pristupa članu porodice zdravstvenoj zaštiti ili njezi, iscrpljivanje radom, izgladnjivanje, uskraćivanje sna ili neophodnog odmora člana porodice, nepridržavanje odluke nadležnog organa ili suda kojom je utvrđeno održavanje kontakta djece s roditeljem s kojim dijete ne živi, zadržavanje putne isprave ili nekog dokumenta člana porodice, zloupotreba fotografija i snimaka člana porodice s ciljem njegove diskreditacije ili omalovažavanja njegove osobnosti, svaka druga radnja koja predstavlja nasilje u smislu člana 8. st. (1) i (2) ovog zakona. Pod radnjom nasilja u porodici i nasilja prema ženama smatraju se i prijetnje radnjama iz ovog člana zakona i prijetnje drugim radnjama koje predstavljaju nasilje u smislu ovog zakona.

Žrtva nasilja ima sljedeća prava: pravo na pristup službama za podršku žrtvama nasilja, pravo na besplatnu medicinsku pomoć, onoliko dugo koliko je potrebno, pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i podršku tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama nasilja, pravo na zaštitu od zastrašivanja i osвете, pravo na zaštitu dostojanstva tokom ispitivanja žrtve kao svjedoka,

Gender centar FBiH koordinirao je procesom izrade Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici 2024–2027. koju je u junu 2024. usvojio Parlament FBiH. Strategijom se nastoji doprinijeti ispunjenju obaveza preuzetih Istanbulskom konvencijom, odnosno realizaciji tzv. „četiri P” konvencije (engl. prevention, protection, prosecution, policies).

“Akcioni planovi (2010, 2014, 2017) za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za cilj imaju da osiguraju dosljednu, kvalitetnu i djelotvornu provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 (2000) „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini”³⁴

“Javne politike u oblasti nasilja u porodici i nasilja nad ženama se donose od 2009. godine. Poseban izazov u ovoj oblasti je osigurati dosljedan, kvalitetan i djelotvoran odgovor na prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u svoj kompleksnosti tog društvenog problema. I prije donošenja javnih politika, u BiH su poduzimane mjere za uspostavljanje zakonodavnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici, što predstavlja jednu od najčešćih i najrasprostranjenijih vrsta nasilja nad ženama. Ovi naponi su rezultirali ne samo donošenjem posebnog zakonskog okvira za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici, već i novih institucionalnih i organizacionih aranžmana kojima se nastoji osigurati multidisciplinarni pristup zaštiti žrtava nasilja te efikasno kažnjavanje počinitelja. Ipak, sve studije (Babović i dr., 2013) ukazuju na to da je rasprostranjenost nasilja nad ženama i nasilja u porodici na zabrinjavajućem nivou i da svaka druga žena u toku svog života doživi neki oblik nasilja i to najviše u svojoj porodici.”³⁵

pravo na pratnju osobe od povjerenja pri preduzimanju svih radnji u kojima sudjeluje, pravo na punomoćnika, pravo na pratnju personalnog asistenta ukoliko je žrtva nasilja osoba s invaliditetom koja koristi usluge personalnog asistenta, pravo da, bez nepotrebnog odgađanja, bude obaviještena o ukidanju zadržavanja ili bijegu učinioca nasilja, te izricanju, produženju, zamjeni, te prestanku zaštitnih mjera koje su određene radi njene zaštite ili otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora, pravo da bude obaviještena o preduzetim radnjama povodom prijave nasilja i o ishodu postupka, pravo da bude ispitana bez neopravdane odgode nakon podnošenja prijave i po zahtjevu od strane osobe istog spola, pravo na izbjegavanje kontakta s učiniocem nasilja prije i tokom postupka, osim ako sudski postupak zahtijeva takav kontakt, pravo na socijalno stanovanje u skladu s propisima o stambenoj politici, pravo na privremeni smještaj u sigurnu kuću, pravo na policijsku zaštitu i osiguranje, u svrhu neometanog uzimanja osobnih stvari prilikom napuštanja zajedničkog domaćinstva, pravo na besplatnu pravnu pomoć, pravo na tajnost podataka na osnovu kojih se može otkriti identitet žrtve nasilja ili identitet člana njene porodice.

³⁴ Kadribašić, Adnan, “*Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost*” u “*Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*”, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019., str. 141.-142.

³⁵ Upravo zbog toga se donose strategije i akcioni planovi na nivou BiH kao i na nivou entiteta koji se zasnivaju na pristupu Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i sadrže aktivnosti koje su usmjerene na prevenciju, zaštitu, gonjenje i koordinaciju. S ciljem usmjerenog i koordiniranog djelovanja u Gender akcionom planu Bosne i Hercegovine, kao nosioci aktivnosti prepoznati su i drugi, niži nivoi vlasti. Do sada su akcioni planovi kao mehanizam sprovođenja Gender akcionog plana BiH, ali i obaveza iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH donošeni od strane jedinica lokalne zajednice. Oni su najčešće rezultat djelovanja određenog broja komisija i njihove saradnje s Agencijom za ravnopravnost

Sa pravosudnog aspekta posmatrano, bitno je istaći da “i dalje u sudskoj praksi dominiraju prakse izricanja uslovnih osuda, blaže kvalifikacije krivičnog djela nasilja u porodici, nespornost da se nasilje u porodici procesuiru u sticaju s drugim kaznenim djelima, te odmjerenje kazne na granici ili ispod granice propisane zakonom.”³⁶

Zaključna razmatranja

Formalna jednakost (jednakost de iure), supstantivna (suštinska) jednakost (jednakost de facto) i inkluzivna jednakost, kao različiti aspekti principa jednakosti povezani sa konceptom jednakih prava, konceptom jednakih ishoda te konceptom jednakih mogućnosti od posebnog značaja su i za ostvarenje rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije na osnovu spola. Postojeći međunarodni, evropski, univerzalni i posebno instrumenti Ujedinjenih nacija i Vijeća Evrope te Evropske unije, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje ljudskih prava, zabrane diskriminacije i ravnopravnosti spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata, pravno uređuju ova pitanja, u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih prava, odnosno ljudskih prava u cjelini.

Rodna ravnopravnost proističe iz općeg principa jednakosti i nediskriminacije i podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, djevojčice i dječake, kao i za osobe drugačijih rodničkih identiteta. Izraz “rodna ravnopravnost” ukazuje da cilj njenog ostvarivanja nije da žene i muškarci postanu isti, već da budu ravnopravni.

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad protežu i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri. Rodno zasnovano nasilje ima veći utjecaj na žene i djevojke, jer su one najčešće žrtve i trpe veću štetu od muškaraca. Djeluje kao mehanizam za ostvarivanje i održavanje rodne nejednakosti.

Nasilje prema ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu dovesti do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu odnosno protivpravno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu. Rodno zasnovano nasilje prema ženama označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utiče na žene. U Bosni i Hercegovini, uprkos brižljivo osmišljenom pravnom, strateškom i

spolova, gender centrima i nevladinim organizacijama. ... Agencija za ravnopravnost spolova BiH podržala niz lokalnih zajednica u izradi akcionih planova s fokusom na sprovođenje Rezolucije Vijeća sigurnosti „Žene, mir i sigurnost“. Iako se može procijeniti da je oko 30% lokalnih zajednica donosilo akcione planove, trenutni podaci o broju kao i o uticaju postojećih akcionih planova na ravnopravnost spolova nisu dostupni. Ibid., str. 143.

³⁶ Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj*, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Banja Luka, 2014. i Majda Čehajić-Čampara i Nejra Veljan, *Analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, 2018., str 21.

institucionalnom mehanizmu za jačanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini te prevenciju i sankcionisanje rodno zasnovanog nasilja, žene su i dalje suočene sa mnogim izazovima i preprekama na putu ka punoj jednakosti u svim oblastima života te u ostvarenju građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a ostvarivanje rodne ravnopravnosti izazov je i na međunarodnom i regionalnom nivou. Ipak, u Bosni i Hercegovini i dalje nedostaje sveobuhvatno i usklađeno zakonodavstvo i javne politike koje bi osigurale adresiranje svih oblika rodno zasnovanog nasilja, jer zakoni i javne npolitike u oblasti rodne ravnopravnosti, zabrane diskriminacije i rodno zasbovanog nasilja nisu međusobno usklađeni, niti su u potpunosti usklađeni sa relevantnim međunarodnim standardima. Rodna neutralnost zakonodavnog okvira ukazuje na nedostatak prepoznavanja strukturalne prirode nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja. Zaštita od različitih oblika nasilja nad ženama nije u potpunosti niti jednako osigurana širom Bosne i Hercegovine, što žrtve nasilja stavlja u nepovoljan položaj i uskraćuje im jednaku zaštitu. Krvično i građansko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini, na svim niovima i na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine ne definišu eksplicitno nasilje nad ženama ili rodno zasnovano nasilje kao kršenje ljudskih prava ili oblik diskriminacije. Nisu svi oblici nasilja nad ženama jednako kriminalizirani u Bosni i Hercegovini, što nije u skladu, odnosno u suprotnosti je sa međunorodnim standardima. Silovanje, proganjanje, prisilni brak, genitalno sakaćenje, neovlašteno objavljivanje i zloupotreba snimaka seksualno eksplicitnog sadržaja nisu ujednačeno kriminalizirani u BiH.

Uz adekvatan pravni, strateški i institucionalni okvir, usklađen sa međunarodnim standardima i usaglašen u cijleo Bosni i Herceogvini i na svim nivoima, efikasne implementacijske mehanizme te sistemsku podršku u prevenciji i sankcionisanju rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, neophodan je multidisciplinaran, intersektoralan i sinergijski pristup svih državnih i društvenih aktera u borbi protiv diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja te za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Poseban dodatni podstrek u borbi protiv diskriminacije u jednom društvu čine preventivne mjere, odnosno konstantna edukacija u cilju uklanjanja predrasuda i stereotipa koje pojedinci stvaraju pod utjecajem okoline. Kao posebne preporuke moglo bi se izdovjiti sljedeće: potpuna harmonizacija zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom, uvođenje femicida kao krivičnog djela nasilja nad ženama jednako u Bosni i Hercegovini, dosljedna implementacija zakona, čemu bi mogle doprinijeti kontinuirane i obavezujuće obuke sudija, tužilaca, policije, socijalnih i zdravstvenih radnika, kako bi se povećala svijest o rodno zasnovanom nasilju i primjeni zaštitnih mjera u svrhu zaštite žrtava nasilja, harmonizacija pravnog okvira i prakse djelovanja u oblasti besplatne pravne pomoći za žrtve rodno zasnovanog nasilja i informisanja žrtava rodno zasnovanog nasilja te jačanje resursa (finansijskih, institucionanih i kadrovskih) za podršku žrtvama u interdisciplinarnom i multisektoralnom sistemu podrške, intenziviranje saradnje sa ženskim nevladinim organizacijama, posebno u procesima donošenja zakona i javnih politika u oblasti sprječavanja i suzbijanja svih oblika nasilja and ženama, te kroz njihovo učešće u javnim raspravama i savjetodavnim tijelima, podrška žrtvama tokom suđenja, brz i efikasan odgovor institucija na rodno zasnovano nasilje i diskriminaciju na osnovu spola, praćenje stanja i izvještavanje, kao i podizanje svijesti javnosti u oblasti zabrane diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja te postizanja rodne ravnopravnosti.

LITERATURA

Adnan Kadribašić, *Institucionalni mehanizmi i javne politike za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.

Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 89/14

Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj*, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Banja Luka, 2014.

Christopher McCradden, *The New Concept of Equality*, 2003; *The Ideas of Equality and Non-Discrimination: Formal and Substantive Equality*, Equal Rights Trust, London, 2007

Damir Banović, *Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.

Elizabeth A. Martin (ed.), *Oxford Dictionary of Law*, Oxford University Press, Oxford, 2003

Gender akcioni plan BiH za period 2018 – 2022., Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (GAP BiH) za period 2023 – 2027. godine

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 98/13

Grupa autora, *Regionalni priručnik o sprečavanju i reagiranju na rodno zasnovanu diskriminaciju, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje u ministarstvima odbrane i oružanim snagama zemalja Zapadnog Balkana*, Sarajevo, Podgorica, Skoplje, Beograd, 2021.

<http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmentalsupport/world-conferences-on-women>.

Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo, 2002.

Kevin Kitching, *Non-Discrimination in International Law - A Handbook for Practitioners*, Interrights, London, 2005

Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“ br. 19/20 - prečišćen tekst,

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23 i 58/25

Krivični zakonik Republike Srpske, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21

Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 64/217, 104/218 - odluka US, 15/221 i 89/21

Majda Čehajić-Čampara i Nejra Veljan, *Analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, 2018.

Mato Arlović, *Pozitivna diskriminacija u regulaciji i zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina – Uloga Ustavnog suda Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 56, 4/2019

Nedim Kulenović, *Vijeće Evrope: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Rodna ravnopravnost: Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i student društvenih nauka u BiH*, Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet, Sarajevo, 2019.

Peter H Collin, *Dictionary of Law* (Fourth Edition), Bloomsbury Publishing, London, 2004
Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/05, 41/05 - ispr., 31/14 i 32/19 - odluka US)

Prevention of Discrimination: The Concept and Practice of Affirmative Action, final report submitted by Mr Marc Bossuyt, Special Rapporteur, in accordance with UN Sub Commission Resolution 1998/5, dated 17 June 2002, E/CN.4/Sub.2/2002/21, § 6

Stefan Gosepath, *The Principles and the Presumption of Equality* u Carina Fourie, Fabian Schuppert and Ivo Wallimann-Helmer (eds), *Social Equality: On What It Means to Be Equals*, Oxford University Press, New York, 2015

Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019), „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/14,

Strateški plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine – 2009.-2010., „Službene novine Federacije BiH“, broj 77/08),

Susan Ellis Wild (ed.), *Webster's New World's Law Dictionary*, Wiley, Hoboken, 2006

Tanasije Marinković, *Pravna i suštinska jednakost – konceptualna razgraničenja u Sudska građanskopravna zaštita od diskriminacije*, (Nevena Petrušić ur.), Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pravosudna akademija, Beograd, 2012.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH", br. 66/16

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21, Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH“ br. 95/13,

Zakon o krivičnom postupku, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH“ br. 32/10

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst, „Službeni glasnik BiH“ br. 32/10

Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik BiH" br. 59/09

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, "Službene novine FBiH", br. 20/13 i 75/21

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama u Federaciji Bosne i Hercegovine, "Službene novine FBiH", br. 19/25

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/2019 Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02, 41/08 i 63

Rebeka Kotlo, PhD, Full professor

Faculty of Law, Dzemal Bijedic University of Mostar

**GENDER EQUALITY, PROHIBITION OF DISCRIMINATION
BASED ON GENDER AND GENDER-BASED VIOLENCE
INTERNATIONAL LAW AND BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Summary: Equality is a fundamental principle of modern human rights law, and respect for and application of the principle of equality implies non-discrimination. Formal equality (equality *de iure*), substantive (essential) equality (equality *de facto*) and inclusive equality, as different aspects of the principle of equality related to the concept of equal rights, the concept of equal outcomes and the concept of equal opportunities, are of particular importance for the achievement of gender equality and the prohibition of discrimination on the basis of gender. Any prohibited discrimination that is implemented is a strong indicator of the violation of human rights and fundamental freedoms. At the root of discrimination, especially discrimination on the basis of gender, the disadvantageous position of women, gender segregation, gender-based violence and the prevalence of domestic and sexual violence, are stereotypes and prejudices. According to the research findings and available data, despite a carefully designed legal, strategic and institutional mechanism for strengthening gender equality in Bosnia and Herzegovina and preventing and sanctioning gender-based violence, women still face many challenges and obstacles on the path to full equality in all areas of life and in the realization of civil, political, economic, social and cultural rights, and achieving gender equality is a challenge at the international and regional levels.

Key words: gender equality, gender-based violence, discrimination, violation of women's human rights